

Nokre tendensar i «urban-austlandsk» talemål

«Han hugga seg i arma og gikk på snuta i bekka»

E-verb og hankjønnsord blir a-verb og hokjønnsord. *Snuten* blir *snuta*, *sti(g)en* blir *stia*, *seti (sitti)* blir *sitta*, og *kommi* blir *komma*. Eg har følgd med dette fenomenet i tre-fire år, mest i «urban-austlandsk», og eg meiner presset frå bokmålet er årsaka.

Hokjønnsord

Nye **hokjønnsord** eg har notert (slik eg hørde dei. Nynorsk til høgre):

arma	(armen)
bekka	(bekken)
bua	(bogen)
børsta	(børsten)
bøyla	(bygelen)
(på) dunka	(dunken)
holka	((stav-)holken)
kjela	(kjelen)
knuta	(knuten)
kolla	(kollen (=«haugen»))
ei kubbe	(ein kubbe)
ei mjølkesil	(ein mjølkesil)
ei murstein	(ein murstein)
oppvaska	(oppvasken)
ei runde	(ein runde)
skrua	(skruven)
snila	(snigelen)
snuta	(snuten)
spaka	(spaken)
stia	(stigen)
stolpa	(stolpen)
strupa	(strupen)
svetta	(sveitten)

såla	(solen)
tiurleika	(tiurleiken)
veka/veika	(veiken)

(For ordens skyld: Dativ finst ikkje i målføret).

Generelt kan ein seia om orda som blir gjort til hokjøn:

1. Dei er korte.
2. Dei er trivielle, daglegdagse, står ikkje for noko litterært eller «edelt».
3. Mange av dei er «vulgære».

Det siste er ikkje så rart, ettersom a-ending i bokmål gjerne blir brukt om det som er vulgært, simpelt eller møkkete, jamvel om folk sjeldan tenker over det. Alle skriv *hora*, *ræva* og *møkka*, men dei fleste bokmålsfolk reagerer om ein skriv *dronninga*, *kirka* eller *regjeringa* på bokmål.

Men som ein ser av lista, er slett ikkje alle orda av typen «vulgær». Alle er likevel av typen «triviell, ulitterær». Denne gruppa står òg i motsetnad til dei «fine», «edle», «opphogde» orda. Den gruppa ligg ikkje under for «a-endingssjuka», tvert om. Former som *prinsessa*, *trua* (på Herren) og *kjærka/kjørka* er på vikande front i talemålet, og ord som

skrud, vin og *prest* har ikkje fått a-ending (**den skruda, vina, presta*) – sjølvsgagt.

Det ser altså ut til at «urban-austlandsk målføre» overtek det vanlege skilet i bokmål, som er slik:

1. Fine, edle eller litterære ord må ha ending *-en* (sjølvsgagt bortsett frå inkjekjønn).
2. Vulgære, trivielle ord kan ha ending *-a*.

Likevel blir det ikkje heilt på same måten i målføra. I talen er nemleg tendensen at **berre** dei edle, opphøgde eller litterære orda får endinga *-en*, mens «alle andre» får ending *-a*. Tyngdepunktet ligg på *-a* i målføra, på *-en* i bokmålet.

Bokmålsskikken med å bruke a-ending i triviell-vulgære ord kan forklare at nettopp **denne** ordgruppa skifter kjønn, og ut frå den kan vi føreseia kva ord som i framtida kan skifte kjønn: Korte, trivielle, dagleg-dagse, særleg vulgære, ord.

Men skriveskikken i bokmålet kan ikkje fortelja oss **kvifor** ord skifter kjønn. For viss det var slik at dialektsnakkane berre overtok bokmålsskikken, så skulle det ikkje bli fleire hokjønnsord i dialekten, det skulle bli **færre!** Orda eg har lista opp er jo slett ikkje hokjønn i bokmålet!

Her må vi merke oss at **alle dei nye hokjønnsorda** i lista **opphavleg er hankjønnsord**. Ingen er inkje-

kjønn. For: **inkjekjønnsorda er dei same på bokmål og dialekt**.

Det er altså i fordelinga hankjønn/hokjønn dialektbrukarane er ustøe. Den rimelegaste forklaringa på det er at folk går i surr fordi bokmålet dei skriv har eit anna system. Den som mange nok gonger byttar *-en* med *-a* når han går frå tale til skrift, kan lett komma til å «reversere» dette når han går frå skrift til tale. Nett som *historia* blir *historien* i skrift, så kan *bekken* bli *bekka* i tale.

Når folk går slik i surr, forfell det opphavlege systemet, der endingane er nøytrale, slik at ord av alle stil-kategoriar kan vera hokjønn. I staden kjem eit nytt inndelingssystem (etter ein «fin-vulgær-skala») inn frå bokmålet, men ikkje slik at orda får lik ending i bokmål og målføre. I målføret ligg tyngdepunktet på a-ending i staden for en-ending. Dette nye systemet er ei **parallellforskuving** av bokmålet, noko vi ser klarare i verb-bøyinga.

A-verb

Også ei rad **verb** har i det siste fått a-ending i «urban-austlandsk» tale. Det er sterke verb og e-verb.

Nytt målf.	Bm.	Nyno.
avslepa	avslepet	«avslipt»
bygga	bygget	bygd
dekka	dekket	dekte/dekt
frossa	frosset	frosi/frosen
gjeta	gjette/gjett	gjette/gjett

hjulpa	hjulpet	hjelpt
hyla	hylte/hylt	hylte/hylt
høgga/hugga	hugget	hogg/hoggi
klippa	klippet	klypte/klypt
kneppa	kneppet	knepte/knept
knytta	knyttet	knytte/knytt
komma	kommet	kommi
lekka	lekket	lak/leki
ligga	ligget	legi
sitta	sittet	seti
siva	sivet	seig/sigi
skjøta	skjøtet(skjøtte)	skøyte/skøytt
slåkka	slukket	sløkte/sløkt
støta (kule)	støtet (men: utstøtt)	støyte/støytt
trykka/trøkka	trykket	trykte/trykt
utgyda	utgydet	utgytte/utgytt
veka	veket	viki
vekka	vekket	vekto/vekt
veva	vevet	vov/vovi
yda	ydet	ytte/ytt

Det lista tyder på, er at dialekt-snakkane overtek **verbklasseinndeling** frå bokmålet. Det er ikkje slik at alle sterke verb og e-verb blir a-verb. Det som skjer, er at dei **verba som har endinga *-et* i bokmålet**, dei får endinga *-a* i målføret. Regelen er jo at ein skriv *-et* på bokmål i dei verba som har a-ending i målføret, nesten slik at «kasta skrivst kastet». Så har denne regelen vorti snudd attfram: «Ydet blir uttala yda». Men dei verba som er **e-verb i bokmål, held fram med å vera e-verb i målføret**. Det er ingen som seier **kjenna* og **kjøpa* for *kjente* og *kjøpte*.

Parallellforskuving

Det er heilt gali å seia at målføra på

sentral-Austlandet forsvinn og blir erstatta av reint bokmål. Utviklinga går mot ein språkvariant som er ei **parallellforskuving** av bokmålet. Skjematisk framstilt:

Bm.	Nytt målf.	Opph.målf.	Nyn.
Verb:			
kastet	> kasta	kasta	kasta
knyttet	> knytta	knytte	knytte
hugget	> hugga	hogg	hogg
Substantiv:			
avisen	> avisa	avisa	avisa
sålen	> såla	sålen	solen

Den same tendensen til «parallellforskuving» av bokmålet finst i t.d. Bodø-målet og i Trondheims-målet:

Bm.	målf.	opph.målf.	Nyno.
			(bygdene rundt)
båter	> båta	båta	båtar
punkter	> punkta	punkt	punkt
skåler	> skåla	skål(e)	skåler
båtene	> båtan	båtan	båtane
husene	> husan	husa (Bodø:-an)	husa
skålene	> skålan	skålen	skålene

Vi ser at målføret ikkje blir likt bokmålet, men **systemet** blir likt. Systematiske trekk i dialektane **tilsvarer** direkte systematiske trekk i bokmålet. Kvar bøyingsklasse i bokmålet har ein eksakt tilsvarende bøyingsklasse i målføret, mens det eldre systemet i målføret forsvinn. Det sterke bokmålspresset gjer altså at **dialekten ikkje kan ha eit system som er meir innfløkt eller annleis enn bokmålet**.

Systemet i Trondheims- og Bodø-

mål har ikkje berre vorti likt bokmålet, det har òg vorti forenkla. Dermed bortforklarer somme at bokmålet formar målføra med å vise til at systemforenkling er eit universelt fenomen.

Målføreendringane skjer pga. «indre tilhøve i målføra», uavhengig av bokmålet, hevdar dei. Dèt er litt for lettvent. Målføre låner òg meir-innfløkte system frå bokmålet, t.d. skilet mellom *de* og *dem* («Urban-

austlandsk» opphavleg *dem* (*døm*, *dom*) både subjekt og objekt). Og «a-endingssjuka» let seg knapt forklare utan at ein tek bokmålet med i reknestykket.

Tek bokmålet knekken på dei sør-austlandske målføra? Tja. Enno kjem dei til å leva lenge. Men **som sjølvstendige språkssystem** held dei på å få banesår.

Eldar Heide er magistergradsstudent i norrøn filologi, Universitetet i Oslo.

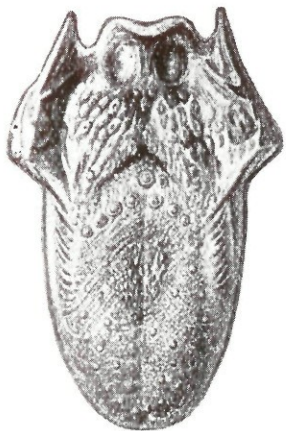

Fig. 11. Tunga.

mål og makt

NR. 3/94. 24. ÅRG. KR 25,-

Terminologi
Talemålsutvikling
Trøndsk målreising

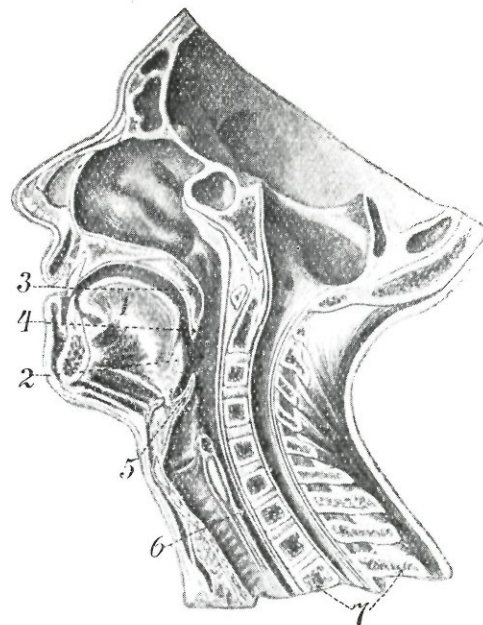

Fig. 24. Gjenomskurd:
1 tunga, 2 svelgen, 3 veikgomen, 4 drypelen,
5 barkeloket, 6 matrøyri, 7 ryggen.